

Landskaparna

Denna bok tillägnas Tore Artelius.

KULTURMILJÖ
HALLAND

UTSKRIFT GES UT AV STIFTELSEN HALLANDS LÄNSMUSEER, KULTURMILJÖ HALLAND.

DETTA ÄR NR 11 I EN LÖPANDE SERIE.

POSTADRESS: KULTURMILJÖ HALLAND, BASTIONSGATAN 3, 302 43 HALMSTAD

TELEFON: 035-19 26 00, FAX: 035-19 26 26, E-POST: KANSLI@KULTURMILJOHALLAND.SE

REDAKTÖRER: ANDERS HÅKANSSON OCH CHRISTINA ROSÉN

ENGELSK SPRÅKGRANSKNING: ALAN CROZIER

LAYOUT OCH OMSLAG: ANDERS ANDERSSON, FOTO, SID 252: LENA TROEDSON

© 2011 KULTURMILJÖ HALLAND OCH RESPEKTIVE FÖRFATTARE.

FÖRFATTARNA ANSVARAR SJÄLVA FÖR ARTIKLARNAS INNEHÅLL.

ISSN 1102-7290

Innehåll

FÖRORD

Landskaparna – ett nätverk och en konferens	5
<i>Tore Artelius</i>	
Det förflutna var en annan plats	9
<i>Mattias Karlsson</i>	
Jordar – teknologi – aktörer	25
<i>Bertil Helgesson</i>	
Jakten på den försvunna trakten – vad jord och ord månne gömma	49
<i>Henrik Svensson</i>	
Den dolda dynamiken i en skifteskarta	73
<i>Ådel Vestbø-Franzén</i>	
Utjorden Bollarp i Vireda socken. Vardagsliv, jordbruk och försörjningsstrategier på ett 1500-talsnybygge i norra Småland	97
<i>Katarina Eriksson, Gunvor Gustafsson och Stig Welinder</i>	
Fäbodvallar som förändring.	127
<i>Lars Jönsson</i>	
En storgårds sociala och rituella topografi – exempel från Lockarp i Skåne	145
<i>Lena Beronius Jörpeland</i>	
Den medeltida gårdstomten i ett arkeologiskt perspektiv.	169
<i>Ulrika Rosendahl</i>	
Landskap i Nyland	183
<i>Johan Åstrand</i>	
Berget och staden – järnhantering och stadsgrundande i Jönköping	201
<i>Kathrine Stene</i>	
Utmärka – en “arena” for samfunnsutvikling i middelalder Massefangst av villrein og jernproduksjon i Øst-Norge	225
<i>Katalin Schmidt Sabo</i>	
”Är du en landskapare, lille vän?	245

Lena Beronius Jörpeland

Den medeltida gårdstomten i ett arkeologiskt perspektiv –Landsbygdsbebyggelse i Stockholms län

* * *

Abstract: The medieval farm site from an archaeological perspective – Rural settlement in Stockholm County

Recent years' projects concerning the medieval countryside in the Mälaren valley have yielded new knowledge about the location of medieval settlement and landscape use. In my paper I discuss settlement changes from a spatial perspective but at local farm level. These changes can be viewed in relation to landscape use within the farm.

The article also gives a brief account of the most important findings of a recently concluded project, Medieval Rural Settlement in Stockholm County. There are several examples of how settlement of an individual farm or in a village was mobile within a landscape space. There is a preliminary exploration of whether the location of a farm can be related to the socio-economic status of its inhabitants.

* * *

UNDER MEDELTIDEN VAR bönderna den allra största befolkningsgruppen i samhället. Trots detta har landsbygden inom medeltidsarkeologin inte på långa vägar ägnats lika stor uppmärksamhet och lika lång tid som exempelvis de medeltida städerna. När vi talar om den medeltida gården/byn brukar det vara vanligt att lyfta fram de medeltida landslagarna som källmaterial men också beskrivningar av vad en gård bör innehålla utifrån äldre skriftligt material (Myrdal 1999:32). Men hur ser egentligen det arkeologiska materialet ut? Jag vill ta tillfället i akt att presentera ett projekt som jag har arbetat med och som nu är avslutat: Medeltida landsbygdsbebyggelse i Stockholms län (Beronius Jörpeland 2010). Inledningsvis redogörs mycket kort för det här projektet och de viktigaste resultaten. För även om projektet rör Stockholms län, är resultaten giltiga för hela Mälardalen och förmodligen även för andra delar av landet, åtminstone i Mellansverige. Det finns ett viktigt undantag och det är slättlandskapets byar och gårdar. Här verkar bebyggelsesituationen vara annorlunda.

Jag använder mig av detta arbete för att belysa gårdstomten i ett arkeologiskt perspektiv. I denna artikel definieras gårdstomt som bebyggelseplats, och inte i den snävare betydelsen reglerad tomt i en reglerad by. Det finns naturligtvis många olika aspekter som kan belysas utifrån bebyggelsen, här är fokus lagt på bebyggelsens läge i landskapet. Jag vill undersöka om läget kan förstås utifrån en social dimension.

Medeltida landsbygdsbebyggelse i Stockholms län

Det övergripande syftet med projektet var att öka kunskapen om det arkeologiskt framgrävda källmaterialets innehåll och potential. Ett mer konkret antikvariskt syfte var att försöka arbeta fram en strategi för att på arkeologisk väg identifiera och karaktärisera medeltida bebyggelse och på så sätt komplettera de metoder som finns idag. Det finns och har funnits en frustration över att materiella lämningar efter medeltida bosättningar är svåra att lokalisera, delvis på grund av att våra metoder har varit otillräckliga.

Jag har genomfört en inventering av arkeologiskt framgrävt material och använt mig av en vid definition på begreppet *bebyggelse*. En databas har upprättats

och i den finns allt ifrån enstaka ^{14}C -dateringar och lösfynd, till hus och gårdsbebyggelse. Materialet är grupperat utifrån källvärde och informationspotential och i gruppen *enstaka hus* och *gårdar* finns ett relativt rikhaltigt källmaterial. Tillsammans är det fråga om ett trettiootal gårdar inom Stockholms län som kan användas i en fördjupad diskussion om landsbygdens bebyggelse.

Arbetet har resulterat i ett par särskilt viktiga punkter. När vi arbetar med by- och gårdslägen är det några antaganden som vi arkeologer har med oss, medvetet eller omedvetet.

Bebyggelseläget i de äldsta kartorna pekar ut platsen för den medeltida bebyggelsen

Det här är ett antagande som har varit mer eller mindre uttalat alltsedan den bebyggelsearkeologiska skolan utvecklades på 1960-talet. Både den vikingatida och den medeltida bebyggelsen förmodades återfinnas på samma plats som bebyggelseläget i det äldre kartmaterialet. Björn Ambrosiani undersökte 1600-talets bygränser och tomtlägen utifrån äldre kartmaterial och ställde dessa i relation till gravfält från yngre järnålder. Han arbetade med tre typer av s.k. gravfältslägen; A- B- och C-läge och kunde visa att drygt 50 % av de yngre järnåldersgravfält som ingick i analysen låg i A- eller B-läge. Detta indikerade enligt honom en direkt kontinuitet mellan bebyggelsen från yngre järnålder och 1600-talet (Ambrosiani 1964:193f). Det här antagandet har fått stora konsekvenser. Dels har denna syn inverkat på att bytomter har lokaliserats och registrerats i fornlämningsregistret, dels har detta faktum använts för att förklara varför den vikingatida och medeltida bebyggelsen har varit svår att undersöka och dokumentera. Den skulle helt enkelt ha förstörts av den yngre bebyggelsen på platsen, alternativt ligger under byggnader som fortfarande är i bruk. Men det har visat sig att en alltför bokstavlig tolkning av begreppet *bebyggelseplats* är problematisk om man inte preciserar och tydligt avgränsar den i tid och rum.

Hur ser då det arkeologiska materialet ut i relation till äldre kartor? I huvuddelen av de undersökta gårdslämningarna återfanns dessa i närområdet till den bebyggelseplats som var karterad i lantmäterikartorna. För det stora flertalet av platserna fanns dock bebyggelsen inom kalvhagar och hagmark och inte inom den snävt

Fig. 1. I Norrby fanns de medeltida husgrunderna i sluttningen ned mot åkermarken, här markerat med en punkt. Lämningarna finns inlagda på kartan från år 1694 (akt 19:145-46 LSA). Söder och väster om gårdsbebyggelsen finns en höjdrygg med ett flertal gravfält. Bildbearbetning: Karlis Graufelds.

Figure 1. In Norrby the medieval house foundations were on the slope down towards the arable fields, here marked with a dot. The archaeological remains are marked on a map from 1694 (akt 19:145-46 LSA). To the south and west of the farmstead is a ridge with several cemeteries. Image processing: Karlis Graufelds.

karterade bebyggelseplatsen. Ett bra exempel på detta är Norrby i Lunda socken vid Arlanda (fig. 1). Bebyggelseläget markerar platsen för två gårdar. Flera gravfält finns på höjdryggen som löper söder och väster om byn. Den röda prickken pekar ut platsen för 4-5 medeltida husgrunder, som undersöktes vid en uträtning av vägen på 1960-talet (Nilsson 1968). Här fanns bebyggelsen nära bytomten, men strax utanför inom impedimentsmark. Notera närheten till landsvägen och att den medeltida bebyggelsen är närmare åkermarken än de yngre gårdarna.

Av detta kan man dra slutsatsen att: *Den bebyggelse och tomt som vi ser i äldre kartmaterial är utlagd utan hänsyn tagen till den medeltida strukturen.*

Kartan speglar därmed en helt förändrad bebyggelsebild, både vad gäller rumslig omfattning men också läge. Det här betyder inte att medeltida husgrunder inte kan finnas inom det som är bebyggelseplats i äldre kartmaterial. Det väsentliga är att den yngre bebyggelsen inte per automatik bygger på den medeltida strukturen.

Bebyggelsens belägenhet är fast och oförändrad

Ytterligare en del av problematiken rörande medeltida bebyggelse har vilat på ett antagande att bebyggelseläget en gång för alla är fastlagt utifrån naturtopografiska, ekologiska och ekonomiska förutsättningar och att dessa har varit mer eller mindre statiska (jfr Ersgård & Hållans 1996:26).

I flera exempel är det emellertid möjligt att påvisa en rumslig förflyttning av bebyggelsen. Vanligt är att man utnyttjat olika lägen under skilda tidshorisonter, men det är inte alltid som flyttningarna sker över stora avstånd. De avståndsmässigt största flyttningarna finns i Säby, Norrsunda socken (Hållans Stenholm & Andersson 2006). Här har bebyggelsen flyttat inom eller i nära anslutning till bebyggelseläget enligt kartan från 1710. Men bilden är mer komplex än så här. Bland annat finns äldre husgrunder i beteshagen väster härom som inte är undersökta. Avståndet mellan den vikingatida och högmedeltida bebyggelsen var ungefär 70 meter (fig. 2).

Flyttningarna ser jag som en av flera orsaker till att det har varit svårt att i den antikvariska processen hitta medeltida bebyggelse. Ett exempel på en bebyggelse med ovanligt fast bebyggelsestruktur är Herresta i Järfälla socken (Spijkerman m.fl. 2008). Det behöver således inte vara så att all bebyggelse har varit rörlig, men det finns väldigt många exempel på det.

Man bör ha med sig ett antagande om att bebyggelsen kan vara rörlig. Olika lägen kan ha nyttjats under olika tider mellan den vikingatida och medeltida perioden liksom i den tidigmoderna perioden.

Att man valt att flytta sina gårdshus kan ha sin grund i flera orsaker. Förändringar av jordbrukstekniskt slag kan inverka, eller att det exempelvis rör sig om förändringar i ägostruktur och jordnatur.

Lokaliseringsfaktorer

I den avslutande delstudien undersöktes om det var möjligt att använda lokaliseringsfaktorer för bebyggelsen. Den tidigare metoden att främst identifiera by- eller gårdstomter utifrån äldre kartmaterial och skriftliga belägg från medeltiden var otillräcklig. Dels för att, som vi sett ovan, bebyggelsen inte nödvändigtvis kan lokaliseras utifrån äldre kartor, dels för att de gårdar som inte fortlevde efter

medeltiden och således inte blev föremål för lantmätarnas arbetsinsatser, riskerar att förbises.

Hur ska man då gå till väga för att söka medeltidens bebyggelselägen? I projektet ställde jag upp en rad faktorer. Dessa prövades för att se om de hade bä-

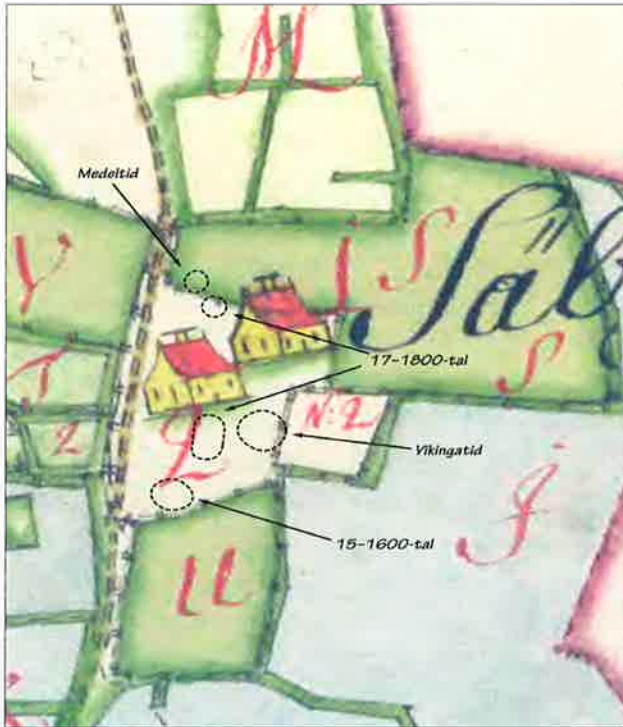

Fig. 2. På Säby i Norrsunda socken har bebyggelsen flyttat inom ett relativt stort område. Avståndet mellan den vikingatida och högmedeltida bebyggelsen är ca 70 meter. Men även bebyggelse från 1500-talet och 16/1700-talet påträffades i undersökningen. I bilden är den äldre bebyggelsen inlagd på kartan från år 1710 (A68-24:I, LSA). Observera att den arkeologiska undersökningen endast berörde de centrala delarna av bytomten. Det finns äldre lämningar i hagmarken väster om tomten. En äldre järnåldersboplatz fanns också både norr- och österut. Bildbearbetning: Karlis Graufelds.

Figure 2. At Säby in Norrsunda Parish the buildings were moved within a relatively large area. The distance between the Viking Age settlement and that from the High Middle Ages is about 70 metres. Buildings from the 16th century and the 17th–18th centuries were also uncovered by the excavation. In the picture the early buildings are marked on a map from 1710 (A68-24:I, LSA). Note that the excavation touched only on the central parts of the village site. There are older remains in the pastures to the west of the village site. There was also an Early Iron Age settlement site to the north and east. Image processing: Karlis Graufelds.

ring på bebyggelsens lokalisering; relation till äldre lantmäterikartor, topografisk belägenhet, relation till åkermarken, relation till vägnät, relation till järnåldersgravfält, relation till undersökt järnåldersbebyggelse. Här tas, av utrymmesskäl, endast upp följande aspekter:

- Relation till äldre lantmäterikartor
- Topografisk belägenhet
- Relation till vägnät

När det gäller relationen med *äldre lantmäterikartor* vill jag understryka vikten av att samtliga generationer av kartmaterialet från en plats bör analyseras för att förstå bytomtens utveckling och hur närområdet har nyttjats under olika tider. Denna kunskap, tillsammans med andra landskapselement, bildar underlag för en hypotes om det medeltida läget. Som vi har sett i mina tidigare exempel är beteshagar och odlingslotter i by- eller gårdstomtens närhet presumtiva lägen.

När det gäller *topografisk belägenhet* så förefaller det som om den medeltida bebyggelsen skall sökas i lägre liggande platåer och svaga sluttningar ned mot åkermarken. Således är det inte i det absolut högsta topografiska läget man vanligen återfinner medeltiden. Dessa lägen har däremot varit vanliga för yngre bebyggelse, främst från 1700-talet/1800-talet. Undantag från detta är exempelvis sätesgårdar i krönläge och befästa gårdar, här kommer de sociala förhållandena in.

Slutligen har jag lyft fram *närhet till landsvägen*. Det är självklart att vägar löper från gård till gård eller från by till by. Det förefaller som om landsvägar, men även bygator, ofta är statiska till sina lägen. I de här undersökta platserna återfinns flera medeltida byggnader nära by- eller landsvägen, ofta bara på ett par meters avstånd (fig. 3). Det finns helt klart en tydlig koppling mellan vägnätet i äldre kartmaterial och medeltida byggnader.

Läge och social status

Hur kan man då använda dessa lokaliseringsfaktorer för att förstå bebyggelsens sociala status? Jag håller mig till en övergripande gårdsnivå. Här går jag inte in i fyndmaterialet, byggnadstekniska aspekter eller gårdstunets disponering. Jag undersöker gårdsläget i det lokala landskapet (fig. 4). Inledningsvis bör en rad frågor

Fig. 3. De medeltida lämningarna vid Lunda, Strängnäs socken under utgrävning. Foto: Lena Beronius Jörpeland, Riksantikvarieämbetet.

Figure 3. The medieval remains at Lunda, Strängnäs Parish, during excavation. Photo: Lena Beronius Jörpeland, Riksantikvarieämbetet.

ställas upp inför en analys. Exempelvis: finns en eller flera bebyggelselägen inom gårds/byägan? Hur spridd är bebyggelsen? Hur är läget i relation till kommunikationsleder och topografi. Hur är läget i relation till bygden i övrigt?

Mitt första exempel är Valsta mellan Arlanda och Stockholm. Den medeltida bebyggelsen låg på en moränrygg högt över omgivande öppna odlingslandskap, i ett läge som helt klart skulle kunna betecknas som manifest (Hållans Stenholm & Andersson 2006). Gårdarna låg i backen upp mot gravfältet, men inte i det absolut högsta läget, där låg ju gravfältet med en framträdande hög i krönläge. Hela det medeltida bebyggelseläget låg således centralt i den gamla järnåldersbygden. Under 1300-1400-talen kan Valsta karaktäriseras som en storgård. Förmodligen

Fig. 4. Svansta övergivna byläge, Helgona socken i Södermanland. Foto: Mårten Sjöbeck, 1939. Riksantikvarieämbetet.

Figure 4. The abandoned village site of Svansta, Helgona Parish in Södermanland. Photo: Mårten Sjöbeck, 1939, Riksantikvarieämbetet.

skulle den kunna betecknas som en lågfrälsegård under hög- och senmedeltid. I skriftligt källmaterial kunde utläsas att gårdarna i Valsta till största delen var av frälseatur. Någon specifikt högre social nivå fanns det inga äldre uppgifter om.

Ett exempel på en gård som däremot var belägen i utkanten av den förhistoriska bygden är Sommaränge skog. Giphlinge, som gården troligen hette under medeltiden har tolkats som boställe till personer med anknytning till ridderskapet, exempelvis svenner eller lågfrälset (Schmidt Wikborg 2006:101f och där anför litteratur). Den medeltida gården låg i kanten på bygden på gränsen till utmarken Själva bebyggelsen hade ett relativt högt läge ytterst på en ändmorän. Läget bör ha varit relativt öppet och gården bör ha varit synlig från håll givet att skogen inte tillåts växa sig hög. Giphlinge var i bruk under 1300-talet och fram i 1400-talets första hälft. Den är således delvis samtida med Valsta men har ett annorlunda läge i landskapet. Att de medeltida huvudgårdarna både kan ha legat kvar i den gamla byn men också flyttat ut kan ses som förändringar i maktutövningen i bygden (Hansson 2001:161).

Fig. 5. Valsta bebyggelse låg i backen ned mot åkermarken. Foto är taget från den högsta punkten vid gravfältet. Foto från norr: Ann-Mari Hållans Stenholm (Hållans Stenholm & Andersson 2006:118).

Figure 5. The settlement of Valsta lay on the slope down towards the arable fields. The photograph was taken from the north, from the highest point at the cemetery. Photo: Ann-Mari Hållans Stenholm (Hållans Stenholm & Andersson 2006:118).

Huruvida även de gårdar som kan tolkas som delar av huvudgårdens sociala struktur har omfattats av denna förändrade syn är ovisst.

En bebyggelse som skulle kunna betecknas som ett medeltida torp är Isättra i Roslagen (Vinberg & Wahl 1996). Isättra tillhörde under medeltiden Smedby godscomplex. Även här är läget relativt högt, på en utskjutande udde i omgivande åkermark. Impedimentet är dock mycket mindre till ytan och nivåmässigt lägre än tidigare exempel. Den bebyggelsebara ytan förefaller att vara relativt liten. Här bör man vara observant; platser som under medeltiden drevs som huvudgårdar och var ett gods uppvisar ett annorlunda bebyggelsebild. Några exempel, varav Isättra är ett, visar att bebyggelse kan finnas på en helt annan plats inom gårdsägan än den bebyggelse som är karterad i äldre kartmaterial. Man bör därför förvänta sig spridd bebyggelse i dessa fall.

Det är inte alldeles enkelt att enbart använda sig av läget i landskapet. Ett lik-

artat topografiskt läge som Isättra, ett relativt litet och lågt impediment, visade sig hysa en by med åtminstone två gårdar. Platsen är Lilla Ullevi i Bro socken (Bäck m.fl. 2008). Gårdsbebyggelsen fanns uppe på impedimentet men även nedanför. Fyndmaterialet från gårdarna avspeglar en relativt hög social nivå, med inslag av exempelvis tyskt stengods, fingerringar och mynt. Det är således fråga om en relativt välbärgade gårdar. Man kan därmed konstatera att de bakomliggande orsakerna både är komplexa och mångfacetterade där bland annat naturligtvis naturtopografiska förutsättningar också spelar in.

När man ser till det framgrävda materialet som helhet, är det tydligt att vi har undersökt väldigt lite av medeltida torp och backstugor. Det beror troligen på att vi inte medvetet har letat efter denna typ av bebyggelse. Eftersom vi har varit styrda av bebyggelselägena i äldre kartmaterial så har vi påträffat de mer regelrätta bondgårdarna. När det gäller förhistorisk bebyggelse har vi sökt lämpliga boplatslägen, exempelvis i anslutning till gravfält. När det gäller medeltida boplatslägen för den lägre sociala nivån bör dessa kanske sökas i lägen ännu längre ned mot åkermarken och på mindre åkerholmar. Dessa lägen kan vara helt åtskilda från bebyggelseläget i kartmaterialet.

Avslutningsvis vill jag lyfta fram Ullna i Täby socken, som var ett järnåldersgravfält som undersöktes på 1950-talet (Nordström 1958). Här fanns ett medeltida fyndmaterial ovanpå gravarna. Materialet är svårtolkat men det finns husgrunder och ett fyndmaterial som kan knytas till perioden 1300-1700-tal. I ljuset av mitt resonemang framstår Ullna som en manifest plats. Här handlar det både om ett extremt höjdläge, men också om viktiga kommunikativa element såsom vattenled och landsväg. Vi vet också att Ullna var en stor by under medeltiden med betydande inslag av frälse. Här skulle vi hypotetiskt kunna identifiera medeltida lägen för flera av gårdarna i backen ner mot åkermarken. Det är inte osannolikt att de medeltida föremålen som påträffades vid undersökningen speglar läget för en av gårdarna i byn.

Slutord

Den medeltida gårdstomten skall därmed förstås utifrån sitt eget sammanhang och hållas skild från situationen som råder under 1600- och 1700-talet. Läget i landskapet är självklart en viktig dimension och har bärighet för social tillhö-

Fig. 6. Flygfoto över Ullna, taget vid de arkeologiska undersökningarna. De medeltida föremålen påträffades i den del av gravfältet som finns i bildens högra sida, RAÄ 57. Foto: flygvapnet, juni 1955. Riksantikvarieämbetet, ATA. Bildbearbetning: Karlis Graufelds.

Figure 6. Aerial photograph of Ullna, taken during the excavations. The medieval objects were found in the part of the cemetery on the right in the picture, RAÄ 57. Photo: Swedish Air Force, June 1955. Riksantikvarieämbetet, ATA. Image processing: Karlis Graufelds.

righet men man kan inte dra enkla slutsatser. Istället bör all tillgänglig kunskap, utifrån en mångfald av källmaterial ställas samman, för att man ska förstå just den gården eller byn. För slutligen är det den enskilda gårdens/byns specifika historia och förutsättningar som återspeglas i bebyggelsens läge i landskapet. ✎

Referenser:

- Ambrosiani, B. 1964. *Fornlämningar och bebyggelse: studier i Attundalands och Södertörns förhistoria*. Uppsala
- Beronius Jörpeland, L. 2010. *Medeltida landsbygdsbebyggelse i Stockholms län*. Riksantikvarieämbetet rapport UV Mitt 2010:8.
- Bäck, M., Hållans-Stenholm, A.M. & Ljung, J.-Å. 2008. *Lilla Ullevi – historien om det fridlysta rummet. Vendeltida helgedom, medeltida by och 1600-talsgård*. Rapport Riksantikvarieämbetet UV Mitt 2008:39. Stockholm
- Ersgård, L. & Hållans, A.-M. 1996. *Medeltida landsbygd, en arkeologisk utvärdering*. Riksantikvarieämbetet, Arkeologiska undersökningar. Skrifter nr 15.
- Hansson, M. 2001. Huvudgårdar och herravälden. En studie av småländsk medeltid. *Lund studies in medieval archaeology* 25. Lund
- Hållans Stenholm, A.-M. & Andersson, C. 2006. *Nabor i Norrsunda*. Riksantikvarieämbetet rapport UV Mitt 2006:25. Stockholm
- Myrdal, J. 1999. *Jordbruket under feodalismen, 1000-1700. Det svenska jordbrukets historia*.
- Nilsson, C. 1968. Rapport över arkeologisk undersökning av gravfält nr 8. Norrby 2:1. Lunda socken. Uppland 1964-65. Otryckt rapport Riksantikvarieämbetet. ATA dnr 6454/68.
- Nordström, A. 1958. Rapport över undersökning av gravfält. Uppland. Ö. Ryd socken. Ullna. RAÄ 57 och 59. Otryckt rapport Riksantikvarieämbetet. ATA dnr 1717/58.
- Schmidt Wikborg, E. 2006. *Från gård och grund uppå Sommaränge Skog. Medeltida bebyggelselämningar i Viksta socken, Uppland. Rapport del 2 för undersökningen vid Sommaränge skog, RAÄ 2II, Viksta sn, Uppland. De historiska lämningarna*. SAU skrifter 15. Uppsala.
- Spijkerman, I., Lindblom, C., Dardel, E., Larsson, A., Runder, J., Svensson, K. 2008. Herresta – en gård från vikingatid till dess avhysning år 1681.. *Herresta. Gravår från yngre bronsålder till vikingatid och en gård från vikingatid till dess avhysning år 1681*. (Red.) Lindblom, C. & Spijkerman, I. m.fl. Rapporter från Arkeologikonsult 2008:2047. Upplands Väsby.
- Vinberg, A. & Wahl, H.-M. 1996. *Isättra - en tidigmedeltida bosättning i Skärgårdsstad*. Riksantikvarieämbetet. UV Stockholm, rapport 1996:75. Stockholm.

Författarpresentation

Lena Beronius Jörpeland, arkeolog och projektledare vid Riksantikvarieämbetet, UV Mitt. Jag har alltsedan mitten av 1980-talet främst arbetat med landsbygdens bebyggelse från medeltid och yngre historisk tid.

Utskrift 11

DET ELFTE NUMRET av Utskrift fokuserar på människan som aktör i landskapet – *landskaparen*. Vilka var de människor som arbetade i och aktivt formade landskapet under perioden yngre järnålder till nyare tid? Aktuella frågor i ämnet diskuterades vid konferensen Landskaparna, som anordnades i november 2009 på Smålands Museum i Växjö. Konferensen samlade skandinaviska forskare från olika discipliner – främst arkeologer, historiker och kulturgeografer som aktivt arbetat med landskapet som tema. Elva av inläggen från sessionerna Landskaparna, Regionala strategier, Dynamiska landskap samt Land och stad, har skrivits om till artiklar och presenteras inom ramen för detta nummer.

KULTURMILJÖ
HALLAND

Kulturmiljö Halland, Bastionsgatan 3, 302 43 Halmstad
035-19 26 00 kansli@kulturmiljohalland.se

ISSN 1102-7290